

‘Wat spreek jij goed Nederlands?’

Discriminatie op basis van je afkomst kan recht in je gezicht zijn. Maar vaker nog is uitsluiting subtiel, verborgen in grapjes of opmerkingen - soms niet eens slecht bedoeld. Toch is het effect op de ontvangers groot. ‘Het zegt steeds: jij hoort er niet bij.’

Door Jette Pellemans

Vaak krijgen mensen die hier geboren zijn een ‘compliment’ over hun goede beheersing van het Nederlands.

Lees verder op pagina 46

A

Als waarnemend huisarts is Aisa Kariman (54) regelmatig nieuw in een praktijk. Ze heeft zich aangeleerd om zich aan collega's en patiënten voor te stellen als dokter Kariman. 'Dat past eigenlijk helemaal niet bij mij; ik heb niks met titels en aanzien', vertelt ze. 'Maar anders denken mensen dat ik de assistent of de receptionist ben. Er is in de wachtkamer weleens verrast uitgeroepen: o, ben jij de dokter.' Kariman is geboren in Den Haag en opgegroeid in Groningen; haar ouders kwamen in de jaren zestig vanuit Suriname naar Nederland.

Goed in wiskunde

Eerder in haar geneeskundige carrière, toen ze in opleiding was en werkte in het ziekenhuis, kreeg ze van begeleidende specialisten 'toch wel wekelijks' de opmerking: goh, wat spreek jij goed Nederlands. Kariman: 'Dat gaf me een vervelend gevoel. Voor mij is het normaal dat ik goed Nederlands spreek; ik ben Nederlands opgevoed, net als die ander. Maar blijkbaar ben ik dan toch niet helemaal gelijkwaardig, anders merk je het niet zo expliciet op.'

Het is een compliment, een grapje, een snelle reactie of observatie – heus niet bedoeld als discriminerend. Maar de opeenstapeling van dit soort opmerkin-

gen, die Nederlanders met een andere etniciteit of een biculturele achtergrond te verwerken krijgen, maakt toch dat het knaagt. Want als je telkens de vraag krijgt waar je écht vandaan komt, je naam stelselmatig moeilijk wordt gevonden, mensen verrast reageren als je geen Arabisch spreekt 'want daar ben je toch geboren?' of je een rekensom toeschuiven omdat je als Aziaat vast goed in wiskunde bent, is het niet gek dat je denkt: ik word als anders gezien dan anderen.

Juiste spelling

Zo vroeg de basisschooldirecteur uit Amsterdam-Oost in de jaren negentig aan de kleine Khadija Temssamani (nu 42) hoe je haar naam uitspreekt. Gadiga? Dan moet je het ook zo schrijven, vond hij. 'Dat is de reden dat in mijn handtekening tot op de dag van vandaag Gadiga staat', vertelt Temssamani. Tot en met de middelbare school stond ze altijd als Gadiga op de klassenlijst en zo heeft ze ook haar naam leren schrijven in groep 3. 'Tot ik op mijn zeventiende een bankrekening wilde openen en de dame van de bank zei: je moet je naam zo schrijven als in je paspoort staat. Sindsdien ben ik weer de juiste spelling van Khadija gaan gebruiken.'

Het namenincident was destijds geen big deal. 'Nope, geen trauma's hier!' grapt ze. Maar als ze er vanuit deze tijd op terugkijkt, vindt ze het toch vrij 'misdadig' van de basisschooldirecteur. 'Ik denk vooral: kom op zeg. Je kunt niet iemands roepnaam gaan veranderen omdat jij het te moeilijk vindt om drie letters anders te schrijven dan je gewend bent.'

Khadija Temssamani – een vrouw met een hoofddoek en

‘Maar waar kom je écht vandaan?’

Het gaat niet om die ene opmerking, maar om alle keren dat iemand een opmerking maakt.

Marokkaanse wortels – runt nu samen met haar zus een makelaarskantoor, Demanis Real Estate, waarmee ze mensen uit Nederland ondersteunt bij de aankoop van vastgoed in Dubai. Ze kan zich de verhuistap van haar klanten best goed voorstellen; de keren dat Temssamani zelf in

Dubai was vond ze een 'verademing'. 'In de internationale omgeving van Dubai ben ik gewoon een vrouw, een mens. Hier in Nederland ben ik altijd mijn afkomst.' Temssamani vertelt dat ze zich daardoor in Nederland altijd aanpast. Bewust en onbewust. 'Ik gedraag me in een nieuwe omgeving altijd nét een beetje gezelliger, net wat leuker en attenter, om maar te laten zien: voor mij hoeft je niet bang te zijn.'

Dat is namelijk precies het basale mechanisme dat schuilgaat

onder dit soort opmerkingen: mensen zien geen individu, maar een groep, bijvoorbeeld Marokkanen, en van die groep vinden ze iets, legt Iris Andriessen uit. Andriessen is lector diversiteit en (ortho)pedagogisch handelen aan Fontys Hogeschool in Tilburg en deed veel onderzoek naar ervaren discriminatie.

'In alle gevallen gaat discriminatie over categorisatie. Over mensen onder één groep scharen en daar stereotiepe beelden bij hebben. Dat beeld plak je op de

persoon en daarmee zie je die persoon eigenlijk niet meer; je ziet alleen de groep.'

Toch kan Andriessen desgevraagd wel onderscheid maken tussen verborgen discriminatie en onverholen discriminatie. 'Ik moet denken aan het voorbeeld van een AH to go-winkel, uit 2010.

Die zocht personeel en schreef er letterlijk bij: "geen Marokkanen". Voor iedereen is duidelijk: dit is discriminatie. Bij verborgen discriminatie is het vager. Daarbij is het niet altijd duidelijk of de maker met de opmerking bewust wil discrimineren of niet. Daardoor kun je het dus ook altijd anders uitleggen: dat het een grapje was, of niet zo bedoeld. Dat maakt het zo ongrijpbaar.'

Zo sprak ze een keer een man met een Turkse achtergrond. Op zijn werk vroegen zijn collega's nooit of hij iets wilde drinken, behalve als het ramadan was, dan vroegen ze het ineens een paar keer per dag. Dat vonden ze zelf erg grappig. 'Kijk, die collega die zo'n grapje maakt zegt niet hardop: ik zie een Turkse man, hij zal wel moslim zijn en dus maak ik deze discriminerende opmerking want ik heb iets tegen moslims. Nee, zo iemand zegt luchtig: ah joh, ik was gewoon in een gastvrije bui – en komt er zo mee weg.'

Gebrekkig Nederlands

Het groepsdenken dat achter zo'n ramadangrapje zit, is gestoeld op stereotypen en vooroordelen. Je ziet iemand van kleur en in één vingerknip is het vakje in je hoofd al ingekleurd, inclusief alle denkbeelden die je hebt bij die groep.

Marilyn A-Kum heeft als missie mensen zich bewust te laten worden van die vingerknip en te laten checken: kloppen deze denkbeelden wel? A-Kum is sinds oktober coördinator tegen discriminatie en racisme bij de gemeente Arnhem; de eerste gemeentelijk coördinator van Nederland.

'Die stereotypering van bepaalde groepen is wijdverspreid; die zit echt in de haarvaten van

onze samenleving. Denk aan meneer Cheung, die jarenlang zonder weerklank op televisie is geweest in het programma *Ik hou van Holland*: een beetje een sullige Aziatische man die gebrekkig Nederlands sprak en waar mensen om moesten lachen. Dat lachen wordt dan de norm. Een vorm van kuddegedrag.'

Ook noemt A-Kum het wijdverbreide stereotype dat zwarte mensen lui zijn en te laat komen. In het boek *Te laat*, uit 2020, laat journalist Vera Spaans dichter Gershwin Bonevacia aan het woord, een man met een donkere huidskleur, die is geboren in Rotterdam en deels opgegroeide op Curaçao. Hij vertelt in het boek dat hij het zich niet kan permitteren te laat te komen.

'Als ik te laat ben voor iets van werk, of ik kom te laat bij witte Nederlanders, dan koppelen ze dat meteen aan mijn etnische achtergrond. Dan word ik onthaald met "grapjes", zoals collega's die "goedemiddag" zeggen als het nog ruimschoots ochtend is, of zeggen mensen dat het "ook altijd dezelfde" zijn.' A-Kum vult aan: 'Dat zijn allemaal aannames die lang heel normaal waren, maar waarvan we nu steeds vaker zeggen: dat is niet goed en kwetsend.'

Asielzoekers

Ook een veelvoorkomend verschijnsel: mensen met een andere etniciteit krijgen te horen dat zij heus heel aardig en betrouwbaar zijn, maar de rest van 'hun groep' niet. Dat overkwam ook Mohamed Turay (43). Hij kwam 23 jaar geleden als asielzoeker vanuit Sierra Leone naar Nederland. Nu woont hij in Utrecht en werkt in een verpleeghuis met ouderen met dementie. →

‘In Dubai ben ik gewoon een vrouw, een mens. Hier in Nederland ben ik altijd mijn afkomst’

Nooit vroeg iemand of de Turkse collega iets wilde drinken, behalve tijdens ramadan

‘Daar was een dame die helemaal gek op mij was. Ze vroeg altijd naar me en ik verzorgde haar bijna elke dag’, vertelt hij. ‘Haar man kende mij ook goed, maar voor asielzoekers had hij geen goed woord over. Het waren er veel te veel, ze waren crimineel, blablabla. Toen zei ik: maar ik ben hier 23 jaar geleden ook als asielzoeker gekomen. Ik ben niet met open armen ontvangen, maar ik verzorg nu wel uw vrouw. Hij was in shock. Hij kon niet begrijpen dat ik ook zo’n asielzoeker was geweest.’

Het zijn tal van dit soort kleine momenten die maken dat Mohamed Turay zich, ook na 23 jaar, nooit echt Nederlander voelt. ‘Dat vind ik voor mijzelf nog niet eens zo erg: ik ben tenslotte ook een Afrikaan. Maar voor mijn twee kinderen, die 10 en 12 zijn, vind ik het erger. Zij zijn hier geboren maar worden nog steeds gezien als buitenlander, op school en op straat. Dat maakt me boos en verdrietig.’

‘Gezeur’

De impact van subtiele en minder subtiele discriminatie is groot, zegt Iris Andriessen, van Fontys Hogeschool. Ze deed veel onderzoek naar de effecten van veelvuldig ervaren discriminatie en somt de resultaten op: mensen hebben onder meer een slechtere gezondheid, voelen zich minder veilig op straat en voelen zich minder onderdeel van de samenleving.

Zijn dit ook allemaal de effecten van één klein grapje? Andriessen: ‘Het is niet één keer. Dat is juist het probleem. De maker denkt: een grapje, moet kunnen, toch? Daar moet je tegen kunnen. Maar het is een opeenstapeling van dit soort grappes waardoor

het voor de ontvanger een breed patroon is van uitsluiting, zonder dat diegene daar invloed op heeft. Dat beïnvloedt iemands identiteit. Het zegt steeds maar weer: jij hoort er niet vanzelfsprekend bij.’

Overigens draait het bij andere vormen van discriminatie – bijvoorbeeld van vrouwen, lgbtq+’ers of mensen met een beperking – ook om vooroordelen en groepsdenken. Maar Andriessen denkt dat mensen het in het geval van discrimineren op grond van afkomst nog wat meer proberen te verhullen. ‘Het gebeurt best vaak dat mensen een zin beginnen met: “Ik ben geen racist, máár ...” Mensen voelen de behoefte dat te benadrukken, want ze weten ook wel dat racisme niet oké is. Dat indekken gebeurt denk ik meer bij racisme dan bij andere vormen van uitsluiting. Het is voor mijn gevoel bijvoorbeeld veel minder gebruikelijk om te zeggen: “Ik ben geen seksist, maar ...” of “Ik discrimineer geen mensen in een rolstoel, maar ...”’

Bij verborgen discriminatie is een bijkomend probleem dat het aankaarten ervan al snel wordt gezien als ‘gezeur’. Huisarts Aisa Kariman: ‘Als je er iets van zegt, krijg je te horen dat je te gevoelig bent. Het ligt aan jou dat jij het zo zwaar oppakt, of het is een zelfvullend prophecy. Dat is allemaal pijnlijk, want ik heb talloze concrete voorbeelden van voorgevallen situaties.’

Dosis empathie

Verborgen discriminatie kan daardoor voelen als een impasse. Als de maker van de opmerking werkelijk niet doorheeft dat het kwetsend is, en de ontvanger als zeurkous wordt betiteld wanneer

DISCRIMINATIE FEITEN & CIJFERS

11%

• 11 procent van de inwoners van Nederland boven de 15 jaar oud zegt in 2021 zich weleens gediscrimineerd te hebben gevoeld. Dat zijn 1,6 miljoen mensen. Dat blijkt uit een rapport van het CBS (2022).

36%

• Er zijn meerdere gronden waarop mensen discriminatie ervaren. Ras of huidskleur wordt met 36% van de gevallen het vaakst genoemd; daarna volgt discriminatie op basis van nationaliteit (27%), geslacht (20%) en leeftijd (17%).

33%

• 1 op de 3 mensen met een Surinaamse of Nederlands-Caraïbische achtergrond voelt zich gediscrimineerd; dat uit zich in ongelijke behandeling, gevolgd door discriminerende opmerkingen. Bij Nederlanders met een Marokkaanse achtergrond ligt het percentage nog wat hoger: 35 procent.

die er iets van zegt, hoe komen we daar dan ooit uit?

‘Als we het willen doorbreken, zul je het toch moeten benoemen. Maar dat is pittig’, zegt discriminatiecoördinator Marilyn A-Kum. ‘Stel dat jij als persoon van kleur tegen iemand zegt dat je zijn of haar opmerking ervaart als racistisch, dan is dat voor de ontvanger natuurlijk best heftig om te horen. Die zal altijd de neiging hebben om zich te verdedigen door te zeggen: maar ik ben niet racistisch.’

A-Kum stelt voor dat degene die de opmerking gemaakt heeft in zo’n geval anders reageert en zegt dat hij of zij het wellicht niet zo bedoeld heeft, maar graag een gesprek wil om te horen waarom de ander de opmerking wel als racistisch ervaart. Met daarbij een stevige dosis empathie. ‘Dan heb je een open veld waarin je kunt leren van elkaar. In die verbinding ligt wat mij betreft de oplossing.’

Omstanders

Lector Iris Andriessen zou daarnaast nog een beroep willen doen op de omstanders. Want het lijkt soms alsof dit een probleem is tussen twee partijen, maar het is volgens haar een probleem van de hele samenleving. ‘Het zou dus fijn zijn als die gedeelde verantwoordelijkheid meer gevoeld wordt. Je zou als omstander bijvoorbeeld tegen een collega kunnen zeggen: dat was niet zo’n gepast grapje daarnet.’

Daarnaast, zegt Andriessen, doet het steunen van iemand die zo’n opmerking naar z’n hoofd geslingerd krijgt ook al veel goed. ‘Gediscrimineerd worden voelt vaak eenzaam. Als iemand anders dan óók erkent dat het een rotopmerking was, voel je je al wat minder alleen.’

‘Het gebeurt best vaak dat mensen een zin beginnen met: “Ik ben geen racist, maar”, want ze weten dat racisme niet oké is’